

Oponentský posudek k habilitační práci

Autor práce: Mgr. Jan Kalenda Ph.D.

Vratký triumf
Vývoj účasti v neformálním vzdělávání dospělých v České republice 1997 až 2016

K posouzení byl předložen text v rozsahu 238 stran, vybavený seznamem použité literatury a rozšířeným abstraktem v českém a anglickém jazyce.

Text Jana Kalendy se zaměřuje na problematiku, která patří mezi zásadní pro obor andragogika, ale je relevantní i pro sociologii vzdělávání, ekonomiku vzdělávání aj., což autor v textu respektuje. Zvoleným tématem se zejména v zahraničí zabývá řada odborníků, výzkumných týmů a také habilitační práce odkazuje na význačný počet titulů odborné literatury vydávané ve světě, vše propojuje s poznáním získaným v českém prostředí, čímž syntetizuje poznatky, které autor následně specificky interpretuje. Reflektuje tím vývoj sledovaného fenoménu v širším kontextu proměn společnosti, práce a vzdělávání s odkazy na odborné diskurzy, politické strategie, mezinárodní i národní výzkumy a dospívá tak k formulaci trendů ve vývoji neformálního vzdělávání na úrovni různých kohort.

Hlavní cíl práce autor spatřuje v „*převyprávění příběhu vývoje systému neformálního vzdělávání v České republice coby problému růstu účasti dospělých v neformálním vzdělávání a jeví*“ (s. 4), precizněji je cíl následně formulován na s. 26 a je zpracován do sedmi dílčích cílů na s. 27. Struktura práce členěná do deseti kapitol je logická a způsob řešení vede k postupnému naplnění stanovených dílů. V průběhu práce je systém zachycen v různých dimenzích diachronně i synchronně a jsou tak poskytnuty rozmanité poznatky o tom, co se v českém prostředí odehrávalo.

Autor konkretizuje zvolenou metodiku v úvodních dvou kapitolách s nezbytným terminologickým ukotvením, ve kterém je zdůrazněna institucionální rovina neformálního vzdělávání dospělých, politická relevance i relativní metodologická uchopitelnost. Oceňuji zde především rozlišování mezi „účasti na“ a „rozhodováním o účasti“, které je následně v práci respektováno. Pro pochopení významu i limitů celého textu považuji za stěžejní druhou kapitolu nazvanou jako „Metodologické poznámky“ (byť dílčí metodologické glosy jsou zařazeny i do dalších kapitol), neboť je z ní patrná jak metodologická preciznost aplikovaného přístupu opírajícího se o primární i sekundární data (následně analyzovaná na třech úrovních), tak i jeho žádoucí kriticko-reflektivní rozměr. Autor průběžně poukazuje na různá úskalí

zvoleného přístupu a metodologického designu (opírajícího se zejména o vytěžení existujících dat), jež průběžně reflektuje nejen při zpracování, ale i při následné interpretaci dat. Autor tak mimo jiné dokladuje potřebu víceúrovňového a mezioborového přístupu opírajícího se o data a vedoucího k porozumění multidimenzionálního neformálního vzdělávání dospělých, přičemž citlivě implikuje další související jevy (sociální nerovnost, individualizace ve vzdělávání aj.). Nastavuje tím pomyslné „zrcadlo“ aktuálně převládajícímu ekonomizujícímu pojetím vzdělávání a současně i otevírá prostor pro následné bádání.

Terminologická transparentnost práce se opírá se o vymezený konceptuální rámec, jehož jeden z pilířů spočívá v akceptaci transformačních procesů při analýze vzdělávání (s. 29). V jednotlivých kapitolách této práce je rámec dále precizován, zdařile jsou zachyceny vstupy spolu s různými aspekty procesů. Rovina obsahu a výstupů neformálního vzdělávání je v práci upozaděna. Ve třetí kapitole autor shrnuje účast dospělých na neformálním vzdělávání, přičemž v následné kapitole jsou analyzovány rozdíly v participaci jednotlivých skupin. Pátá kapitola identifikuje faktory ovlivňující účast dospělých v neformálním vzdělávání, přičemž v šesté kapitole jsou analyzovány procesy ovlivňující neformální vzdělávání dospělých na národní úrovni i celosvětově. Sedmá kapitola shrnuje limity účasti, avšak z hlediska českého prostředí je pozornost věnována i méně tradičnímu jevu: prahu nasycení poptávky po neformálním vzdělávání. Následující kapitola je zaměřena na motivaci, resp. na důvody vstupu do neformálního vzdělávání a předposlední kapitola pak na možné bariéry, kterým aktéři v průběhu let čelí při svém zapojování se do neformálního vzdělávání. Závěrečné strany práce mírně přesahují její deskriptivně analytické zaměření. Na základě identifikace klíčových jevů, faktorů směřuje autor k implikacím na různých úrovních systému. Je však v současném odborném diskurzu skutečně žádoucí hledat „*vzdělavatele s takovou úrovní dovedností, které by jim umožnily vzdělávací obsahy úspěšně předávat*“ (s. 211)? Jak tedy, podle autora, přistupuje současná andragogika ke vzdělávacím obsahům, k roli vzdělavatele? A lze obsah vzdělávání oddělovat od dalších procesů odehrávajících se v souvislosti se vzděláváním a učením jedinců? Tak rozsáhlá práce by si rovněž zasloužila explicitnější vyjádření autora směrem k možné podpoře implementace určitých strategií národní vzdělávací politiky, ale i k případné potřebě evropských (nebo i globálních) počinů tak, aby neformální vzdělávání dospělých nebylo zužováno na profesní vzdělávání a/nebo aby mohlo neformální vzdělávání více odolávat tlakům neoliberální ekonomiky a podporovat udržení humánních, etických a kulturních hodnot. K takovému diskurzu může přispět i obhajoba habilitační práce, v níž by se autor mohl zaměřit, kromě vyjádření k dílčím nejasnostem uvedeným v předchozím textu posudku, na následující otázky:

- Jak by bylo možné rozšířit postupy vedoucí ke zjišťování výsledků neformálního vzdělávání, a to jak těch okamžitých, tak i dlouhodobých efektů? Prosím tedy autora jak o stanovisko k (ne)možnosti výzkumného zachycení výstupů neformálního vzdělávání v celé žádoucí pestrosti (a tedy o doplnění spektra zachyceného v šesté či sedmé kapitole) při zvažování smysluplnosti a účelnosti vzdělávání v rovině individuální i organizační, tak zároveň prosím o precizaci formulace „případu“ v rámci použité případové studie.
- Do jaké míry lze podle autora sociální mechanismy zcela ztotožňovat s jevy edukačními (např. s. 37). Jaká jsou specifika edukačních procesů? A jak je tedy možné reagovat na argumenty etablované subdisciplíny věd o výchově jako určité reakce na potřeby postindustriální společnosti ve smyslu zdůraznění nezbytnosti intervence do sociálních potíží jednotlivce, skupiny. Můžete prosím tímto vyjádřením doplnit spektrum v práci reflektovaných redukcí aplikovaných při zkoumání neformálního vzdělávání dospělých.
- Jak je možné dále interpretovat zjištění uvedená v této práci i v kontextu odlišných struktur ekonomik jednotlivých zemí (např. Česká republika se řadí mezi nejprůmyslovější země Evropské unie, kdy tento sektor má na rozdíl od sektoru služeb specifické nároky na kvalifikovanost pracovníků).
- Které směry současného, a i perspektivního andragogického výzkumu (příp. výzkumu v jiných oborech) považuje autor za zásadní a které výzkumné strategie, event. metody, by měly být preferovány tak, aby byly sledovány různé edukační aspekty neformálního vzdělávání dospělých, a tím i více zachyceny procesy učení?

Silnou stránku předložené práce je respektování odborné terminologie, vymezení struktury stěžejních pojmů v kontextu interdisciplinárních teoretických východisek a její obohacení o procesuální charakteristiky skrze používání specifických konceptů (flexibilizace práce aj.). Celkově je práce psána kultivovaným jazykem. V práci je zdařile zachycen vývoj neformálního vzdělávání z různých pozic systému i různých aktérů, z hlediska určitých příčin i dopadů a jsou identifikovány trendy. V důsledném naplňování zvoleného přístupu a adekvátně zvoleným postupům analýzy spatřuji další z předností práce jako celku. Práce shrnuje vědecko-výzkumné počiny autora poslední dekády a přináší nové vědecké poznatky. Uvedené mě vede k závěru, že **na základě předložené habilitační práce doporučuji pokračovat v habilitačním řízení uchazeče.**

V Olomouci, 16. 3. 2021

Doc. Mgr. Jana Poláčková Vašátková, Ph.D